

پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
فصل‌نامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال دهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۸، ۲۳۱-۲۵۴

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول (۱۳۲۰-۱۳۰۴ ش)

شهرام یوسفی‌فر*

شهناز جنگجو**

چکیده

در این پژوهش، مقالات و اخبار منتشر شده درباره‌ی زن و زنانگی در روزنامه‌ی اطلاعات در دوره‌ی رضا شاه بررسی شد تا به این سوال پاسخ داده شود که این روزنامه، چه رویکردی نسبت به مسائل زنان داشته و زن و زنانگی را چگونه و در پیوند با چه مسائلی بازنمایی می‌کرد و از این رهگذر، چه تأثیراتی بر حوزه‌ی افکار عمومی و فرهنگ داشت. این پژوهش با روش تحلیل محتوا صورت گرفت و نتیجه آن نشان داد اطلاعات تا ۱۳۱۳ و به‌ویژه ۱۳۱۴، یعنی تا قبل از آغاز سیاست‌های حکومت برای اجرای کشف حجاب اجباری، توجه چندانی به زنان و مسائل آنان نداشته و جز بندرت، در این زمینه، مطلبی منتشر نمی‌کرده است. بعد از ۱۳۱۴ نیز، این روزنامه، بیشتر به اشاعه‌ی شیوه‌ها و ابزارهای آرایش و فرهنگ سازی در میان زنان، و نیز تلاش برای پیشبرد سیاست کشف حجاب و تلاش پرداخته‌ی فاقد برنامه و سیاست‌ی راسخ‌پارتنای فرهنگ عمومی و فکری زنان و نیز بهبود موقعیت اجتماعی زنان بود. با توجه به شرایط اجتماعی و فکری - فرهنگی حاکم بر دوره‌ی رضاشاه، زمینه نیز برای تأثیرگذار بیپیام‌های این روزنامه در بین مخاطبان فراهم بود.

کلیدواژه‌ها: زن و زنانگی، روزنامه‌اطلاعات، دوره پهلوی اول، افکار عمومی

* استاد تاریخ ایران، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، Shyousefifar@ut.ac.ir

** استادیار تاریخ، عضو هیئت علمی دانشنامه جهان اسلام، shzjangjo@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۲۰

۱. مقدمه

مسئله زن و زنانگی در ایران، از اواسط دوره‌ی ناصری و در پی آشنایی ایرانیان با فرهنگ و تمدن غرب شکل گرفت. «زن» و «زنانگی»، در واقع، یکی از مواردی بود که همزمان با بازنگری‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه مورد بازنگری و بازپردازی قرار گرفت (توکلی طرقتی، بهار ۱۳۷۰، ۷۷). در این میان، مطبوعات نقش مهم و تاثیرگذاری در طرح مسئله‌ی زن و هدایت افکار عمومی داشتند. مطبوعات، به‌عنوان تنها وسیله‌ی ارتباط جمعی و از مجاری اصلی آشنایی ایرانیان با مظاهر فرهنگ و تمدن غرب، از یکسو چون ابزاری در آشنایی جامعه ایرانی با مسئله زن و زنانگی در غرب عمل می‌کرد و از سوی دیگر، فضایی برای طرح آراء موافقان و مخالفان در این زمینه بود. نشریاتی مانند «صور اسرافیل» و «حبل‌المتین» و به‌ویژه «ایران نو»، در اواخر دوره‌ی قاجاریه، نقش مهمی در آگاهی جامعه‌ی ایران بازی نمودند و مبارزه‌ای پیگیر و پرمخاطره در راستای بهبود مقام و موقعیت اجتماعی و فرهنگ‌زنان در پیش گرفتند. موضوعاتی مانند تعلیم و تربیت، حجاب و حقوق زن از جمله مسائلی بودند که این مطبوعات مطرح می‌کردند.

اگرچه در زمینه‌ی چگونگی طرح و بحث‌مسئله‌ی زن و زنانگی در مطبوعات داخلی و فارسی زبان خارجی دوره‌ی ناصری و مشروطه تحقیقات مختلفی صورت گرفته است (از جمله: پورحسن دارابی (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)؛ مجیدیان، ۱۳۹۰؛ وطن‌دوست، شیپری، توکلی (۱۳۸۵)، کوهستانی‌نژاد، (تابستان ۱۳۸۶)؛ طاری، (تابستان ۱۳۸۷)، اما درباره‌ی رویکرد مطبوعات دوره‌ی رضا شاه - تا آنجایی که نگارندگان اطلاع دارند - جز مقاله‌ای درباره‌ی چگونگی بازنمایی زنان در آگهی‌های روزنامه‌ی اطلاعات (یوسفی‌فرو جنگجو، پاییز و زمستان ۱۳۹۵)، تحقیق مستقلی در باب رویکرد مطبوعات این دوره نسبت به مسائل زنان انجام نشده است. این درحالیست که دوره‌ی رضا شاه، به دلیل سلطه روندهای معطوف به شکل‌گیری هویت جدید زن ایرانی، دوره‌ی تعیین‌کننده‌ی بود و نظر به میزان تاثیرگذاری مطبوعات در حوزه‌ی فکری - فرهنگی جامعه، لازم است چگونگی ورود و رویکرد آنها نسبت به این گونه مسائل، مورد واکاوی قرار گیرد.

روزنامه‌ی اطلاعات، یکی از مهمترین نشریات دوره‌ی حکومت رضاشاه، نخستین نشریه‌ی یومیه منظم، پایدار و کثیرالانتشار ایران در این دوره است (صدر هاشمی، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۹۲؛ حوادث مهم یکربیع قرن در یکجمله، ۱۳۲۹، ۱۱) که انتشار آن از اولین سال حکومت رضا شاه آغاز و تا پایان دوره‌ی حکومت وی، تقریباً بصورت مرتب و

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۳۳

بدون انقطاع ادامه یافت. این روزنامه که از خرداد ۱۳۱۴ به عنوان یک روزنامه‌ی «نیمه رسمی» شهرت یافت (پروین، ۱۳۹۳، ۳۲۲)، نشریه‌ی روزانه‌ی اصلیو بی‌رقیب کشور محسوب می‌شد (صدر هاشمی، بی تا، ۳۹۷-۳۹۸).

در این مقاله، رویکرد این روزنامه نسبت به مسأله‌ی زن و زنانگی مورد بررسی قرار گرفت تا مشخص شود این روزنامه‌مزن و زنانگی را چگونه و در پیوند با چه مسائلی بازنمایی کرد و این نحوه‌ی بازنمایی، چه تاثیرگذاری‌هایی می‌توانست بر حوزه‌ی افکار عمومی و فرهنگ داشته باشد. در این پژوهش، از روش تحلیل محتوا، جهت مطالعه‌ی طولی و مقایسه‌ی تطبیقی موضوع در طول زمان، استفاده شد. در این روش تحلیل ارتباطات را به شیوه‌ی نظام‌مند، عینی و کمی با هدف اندازه‌گیری متغیرها (ویمر و دومینیک، ۱۳۸۴، ۲۱۷) صورت می‌گیرد. جامعه آماری تحقیق، کلیه شماره‌های روزنامه اطلاعات در فاصله سال‌های ۱۳۰۵-۱۳۲۰ ش است. نمونه آماری، با فاصله ثابت یک سال در میان انتخاب و سال‌های ۱۳۰۶، ۱۳۰۸، ۱۳۱۰، ۱۳۱۶ و ۱۳۱۸ بعنوان نمونه آماری در نظر گرفته شد. به واسطه‌ی اینکه انتشار روزنامه از اواسط سال ۱۳۰۵ شروع شده بود و سال ۱۳۲۰ مصادف با جنگ جهانی دوم و سقوط رضاشاه بود، این دو سال از جامعه آماری حذف و نمونه آماری از بین سال‌های ۱۳۰۶ تا ۱۳۱۹ صورت گرفت. انتخاب نمونه آماری برای یک سال نیز بصورت نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده و بر مبنای یک هفته آماری صورت گرفت و از هر سال، ۲۴ شماره، بعنوان نمونه آماری انتخاب شد. این نوع نمونه‌گیری بطور برابر روزهای هفته را نمایندگی کرده و تغییر نظام مند محتوا در روزنامه را کنترل می‌کند. انواع مختلف نوشته‌ها (غیر از داستان‌ها و اعلانها) که پیامی در ارتباط با زن، زنانگی و مسائل زنان ارائه می‌داده‌اند، هر یک به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شد و در ذیل دو دسته‌ی کلی اخبار و مقالات دسته‌بندی شدند. لازم بذکر است برای ارائه تصویری روشن‌تر از سیاست‌های روزنامه، در بررسی سلسله مقالاتی که از دی ۱۳۱۰ تا فروردین ۱۳۱۱ تحت عنوان «زن در جامعه» منتشر شده بود، از کل شماری استفاده شد.

چهارچوب نظری: در ارتباط با تاثیرگذاری رسانه‌های جمعی، از جمله مطبوعات بر آراء و افکار مخاطبان، نظریه‌های مختلفی ارائه شده است که از جمله آنها می‌توان به نظریه «تغییر ارزش‌های فردی»، نظریه رسانه همچون «موتور دگرگونی»، نظریه «پذیرش نوآوری‌ها»، نظریه «استفاده و رضامندی» و نظریه «برجسته‌سازی» اشاره کرد (مک کوایل، ۱۳۸۸، ۱۴۴-۳۵۳؛ لاوئری و دی فلور، ۱۳۹۰، ۶۷۰-۶۸۰). همه‌ی این نظریات در این

فرض مشترکند که محتوای رسانه‌ها بر مخاطبان تأثیر گذارده (مک کوائل، ۱۳۸۸، ۳۵۳) و می‌توانند نگرش‌ها و رفتارهای مخاطبان را تغییر دهند (ویندال و بنو سیگنایزر، ۱۳۷۶، ۳۹). با وجود این، بین این نظریات در باب میزان تأثیرگذاری اختلافاتی وجود دارد. نظریه‌های مختلف در این زمینه به لحاظ زمانی، سه مرحله یا دوره متفاوت را طی کرده‌اند:

نظریه‌های معتقد به تأثیر قدرتمند رسانه‌ها (از آغاز سده بیستم تا اواخر دهه‌ی ۱۹۳۰م): طبق نظریه‌های این دوره، رسانه‌ها دارای قدرت قابل ملاحظه‌ای در شکل دادن به عقاید و باورها، دگرگون کردن عادات زندگی و ترویج رفتارهایی مطابق میل کنترل‌کنندگان رسانه‌ها و محتواهای آن‌ها دارند (مک کوائل، ۱۳۸۸، ۳۵۵). مرحله دوم، نظریه‌های «اثر حداقل» یا «تأثیرات محدود» (از دهه‌ی ۱۹۳۰ تا دهه‌ی ۱۹۶۰م): در این مرحله، نظریه تأثیرات قوی رسانه‌ها به چالش کشیده شد (ویندال، ۱۳۷۶، ۳۳۴) و متغیرهای جدیدی در زمینه میزان تأثیر رسانه‌ها مطرح شد. طبق نظریات این دوره، عوامل اجتماعی و فرهنگی در شکل دادن به عقاید، نگرش‌ها و رفتار مورد مطالعه‌ی افراد، نقش درجه اول دارند و انتخاب، توجه و پاسخگویی به رسانه‌ها از سوی مخاطب را تعیین می‌کنند (مک کوایل، ۱۳۸۸، ۳۵۷-۳۵۶). مرحله سوم: بازگشت به نظریات تأثیر قدرتمند (از اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰م تاکنون): نظریات این دوره که از آنها تحت عنوان «نظریات تأثیر مشروط» نیز یاد شده، تأثیرات رسانه‌های جمعی را وابسته به عوامل متعددی می‌دانند. این رویکرد، امکان آشتی نتایج متضاد رویکردهای تأثیر قوی و تأثیر محدود را فراهم آورده و به جای اینکه تأثیرات ارتباطی را ناشی از یک عامل (مثلاً پیام) بداند، مشروط به یک سلسله از شرایط می‌داند (رایف و لیسلی و فیکو، ۱۳۷۷، ۹).

با توجه به مراحل سه‌گانه یاد شده، «عمده‌ترین دلیل پشت سر تغییر دیدگاه راجع به تأثیر رسانه‌ها از تأثیر قوی به محدود و دوباره به بسیار قوی را می‌توان در دگرگونی‌های جهان اجتماعی طی این دوره‌ها جست و جو کرد» (مک کوایل، ۱۳۸۸، ۳۵۹). در دهه‌ی ۱۹۳۰ که رکود و جریانات سیاسی حول و حوش جنگ، زمینه‌ی مناسبی برای انواع خاصی از اثرگذاری را فراهم کرده بود، ارتباط جمعی را دارای تأثیر قوی می‌دانستند (سورین و تانکارد، ۱۳۹۲، ۳۸۷) به همین نحو شرایط عادی دهه‌های پنجاه و شصت منجر به طرح نظریات تأثیرات محدود گردید. اما از اواخر دهه‌ی شصت که دوره جنگ، کشاکش سیاسی و تورم است، بار دیگر، شیوه‌های رادیکالی پیش روی ساختارها اجتماعی می‌گذارد که به درون رسانه‌ها تراوش می‌کند (سورین و تانکارد، ۱۳۹۲، ۳۵۹). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۳۵

شرایط اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی مخاطبان و دریافت‌کنندگان پیام در تعیین میزان تاثیرگذاری آن موثر است. چنانکه صاحب‌نظران دیگری نیز بر شرایط مخاطبین و دریافت‌کنندگان پیام در میزان تاثیرگذاری پیام تاکید دارند (رفیع پور، ۱۳۷۸، ۵). از آنجا که در یک مطالعه تاریخی، امکان بکارگیری «آزمایشها و پیمایشها» که «محبوب‌ترین راهبردهای پژوهشی» در مطالعه تاثیر رسانه‌ها بر رفتارهای اجتماعی می‌باشند (ویس و دومینیک، ۱۳۸۲، ۶۸۸)، وجود ندارد، با توجه به نتیجه‌ی حاصل از بررسی نظریات - یعنی تاثیر شرایط اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی مخاطبان در تعیین میزان تاثیرگذاری رسانه‌ها - بعد از تجزیه و تحلیل داده‌ها و ترسیم چگونگی سیمای زن و زنانگی در روزنامه‌ی اطلاعات، همچنین نگاه کوتاه‌بینه شرایط اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی مخاطبان در دروه‌ی رضا شاه شده است تا مشخص نماید که نحوه بازنمایی زن و زنانگی، تا چه حد می‌توانست در آراء و رفتار مخاطبان خود تاثیرگذار باشد.

۲. مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات

انواع مختلف نوشته‌های منتشر شده اعم از گزارش، خبر، مقاله، نوشته کوتاه، در دو دسته‌ی کلی مقالات و اخبار دسته‌بندی شدند. اخبار و مقالات منتشر شده در هر یک از سال‌های مورد بررسی و مضامین آنها به ترتیب، به شرح زیر است. لازم به ذکر است آمارها، فقط مربوط به نمونه‌های آماری مورد بررسی است:

سال ۱۳۰۶: مطلبی در ارتباط با زن و زنانگی منتشر نشده بود.

سال ۱۳۰۸: یک مورد خبر داخلی: خبر اعلام نتیجه‌ی امتحانات (اطلاعات، س ۳، ش

۷۸۹، ۲۳ خرداد، ص ۱)

سال ۱۳۱۰: دو مورد خبر داخلی: گزارشی از برگزاری نمایش «تاتر حقوق‌بگیران»

(اطلاعات، س ۵، ش ۱۳۰۶، ۵ اردیبهشت، ص ۲) و انتشار لیست قبول شدگان دارالمعلمیات

(اطلاعات، س ۶، ش ۱۳۶۱، ۱۷ تیر، ص ۱).

یک مورد خبر خارجی: خبری درباره دستگیری زنان شرور در نیویورک (اطلاعات،

س ۵، ش ۱۳۳۵، ۱۷ خرداد، ص ۲).

دو عنوان مقاله:

- مقاله‌ای در دفاع از قانون جدید زناشویی و حقوق زنان با عنوان «حقوق زن و مرد هر دو باید حفظ شود» (اطلاعات، س ۶، ش ۱۳۷۷، ۹ مرداد، ص ۱).
  - مقاله‌ای در ارتباط با نقش مادرای و بچه‌داری با عنوان «به مادران و دختران جوان» (اطلاعات، س ۵، ش ۱۳۱۸، ۲۱ اردیبهشت، ص ۳).
- سال ۱۳۱۲:

یک موردخبر داخلی: خبری در ارتباط با گسترش صنایع دستی در بین زنان (اطلاعات، س ۸، ش ۲۱۲۳، ۲۶ بهمن، ص ۱).

دو عنوان مقاله:

- مقاله‌ای تحت عنوان «ترقیات نسوان»: درباره اشتغال زنان در پست‌های مهم اداری - سیاسی در کشورهای غربی (اطلاعات، س ۸، ش ۱۹۶۸، ۲۱ مرداد، ص ۱)
  - مقاله‌ای با عنوان «وظیفه مادران نسبت به فرزندان خود» (اطلاعات، س ۸، ش ۱۹۹۹، ۲۶ شهریور، ص ۱).
- سال ۱۳۱۴:

هشتاد و نه مورد خبر داخلی: هشتاد و سهمورد خبر مربوط به کشف حجاب و برگزاری جشن و سخنرانی به مناسبت کشف حجاب در شهرهای مختلف و انتشار نظرات و اظهار شادمانی مخاطبان روزنامه در این زمینه (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۸۶، ۲۳ دی، ۱ و ۴؛ س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن، صفحات متعدد؛ س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، صفحات متعدد؛ س ۱۰، ش ۲۷۲۳، ۷ اسفند، صفحات متعدد؛ س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۱۳۱۴ صفحات متعدد)؛ ۲ مورد خبر آموزشی و فرهنگی (افتتاح دبستان مختلط در رشت (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۸۶۸، ۲۳ دی، ۴) و خبری درباره یجشن تودیع تصدیق نامه دختران بابل) (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۵۳۰، ۱۸ تیر، ۱)؛ ۲ مورد درباره فعالیت زنان در نقش پرستار و قابله (گزارشی از مریضخانه نسوان و دانشکده قابله‌گی (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۶۰، ۲۰ آذر، ۱) و گزارشی از پرستاران «پرورشگاه نوزادگان بلدی» (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن، ص ۱)؛ خبری درباره‌ی حضور سیاحان زن خارجی در ایران (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۴۶۵، ۲ اردیبهشت، ۸؛ س ۱۰، ش ۲۶۲۸، ۱۲ آبان، ۱)؛ خبر برگزاری خطابه‌ی وثوق‌الدوله درباره‌ی زندهای سیاستمدار و ادیب و نویسنده دنیا (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن، ۲).

چهار مورد خبر خارجی: دو خبر از فعالیت‌های ورزشی زنان (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۵۵۹، ۲۲ مرداد، ۸؛ س ۱۰، ش ۲۷۰۷، ۱۸ بهمن، ۸)؛ خبری درباره فعالیت یک قابله

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۳۷

فداکار در آلمان (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۳۶، ۲۲ آبان، ۸)؛ خبری درباره خرافی بودن خیاطهای پاریس (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۸۶، ۲۳ دی، ص ۴).

۳. دوازده عنوان مقاله

- هفت‌عنوان مقاله در ارتباط با کشف حجاب و حمایت و تعریف و تمجید از آن (۱). «حیات تازه بانوان» (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۸۶، ۲۳ دی، ۱ و ۸)، ۲. «مقام زن در جامعه»: در تعریف و تمجید از کشف حجاب (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، ۱)؛ ۳. مقاله‌ای تحت عنوان «ترک چادر مایه سعادت است» که در آن چادر، مایه جهل و بدبختی معرفی و کشف حجاب مایه سعادت و افتخار معرفی شده است (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۱۳۱۴، ۱)؛ ۴. مقاله‌ای تحت عنوان «چادر»: در ذکر معایب و مضرات چادر در تضييع حقوق زنان (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، ۱)؛ ۵. مقاله‌ای تحت عنوان کابوس، در مذمت چادر (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، ۲)؛ ۶. متن خطابه معاونت تولید آستانه در جشن بانوان قم در حمایت از کشف حجاب (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن، ۳)؛ ۷. کنفرانس کانون بانوان تحت عنوان «اهمیت زن در جامعه» (کشف حجاب و اقدامات صورت گرفته درباره زن در دوره پهلوی را مزایایی می‌داند که شریعت اسلام برای زنان قائل بوده و اینک زنان به واسطه‌ی کشف حجاب به آن حقوق پی برده‌اند) (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۰۷، ۱۸ بهمن، ۲).
- مقاله‌ای درباره برگزاری کنگره زنان و اشاره به حقوق تازه زنان در کشورهای خارجی (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۴۶۵، ۲ اردیبهشت، ص ۲)
- مقاله‌ای تحت عنوان «زن در اسلام و شرایع قدیم»: با مضمون برتری اسلام در زمینه حقوق زنان بر آداب و ادیان (س ۱۰، ش ۲۷۲۳، ۷ اسفند، ۱۳۱۴، ص ۲).
- مقاله‌ای تحت عنوان «ملکه جمال» درباره مسابقه انتخاب زیباترین زن دنیا (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۳۶، ۲۲ آبان، ص ۲).
- مقاله‌ای تحت عنوان «راهنمای صحی برای بانوان: ورزش راه رفتن» (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، ص ۲)

- متن کنفرانس خانم تربیت در باب «پروین اعتصامی و اشعار او» (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۴۹، ۷ آذر، ص ۳).
سال ۱۳۱۶:

هشت مورد خبر داخلی: چهار مورد خبر برگزاری جشن بانوان در شهرستانها (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۶۳، ۱۸ دی، ۴)؛ سه مورد خبر آموزشی (برگزاری کلاس اکابر در کانون بانوان) (اطلاعات، س ۱۱، ش ۳۱۵۸، ۲۰ خرداد، ۱)؛ عکس از دو تن از دانش‌آموزان ممتاز دختر (اطلاعات، س ۱، ش ۹۱، نوبت صبح ۵ مرداد، ۱)؛ فعالیتهای دختران در زمینه آموزش (اطلاعات، س ۱، ش ۱۲۸، نوبت صبح ۱۷ شهریور، ۱)؛ خبری درباره فعالیت ورزشی زنان (اطلاعات، س ۱۱، ش ۳۱۴۷، ۹ خرداد، ۱).

سه مورد خبر خارجی: خبری درباره خانمی که چین را در میدان جنگ و زندگی رهبری می‌کرد (اطلاعات، س ۱، ش ۱۴۴، نوبت صبح ۶ مهر، ۳)؛ خبری درباره‌ی خانم جهانگردی که تمام استرالیا را با دوچرخه گردش کرده بود (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۲۵۲، ۷ دی، ۲)؛ خبری درباره برتری دادن زنان بر مردان توسط وزیر مالیه فرانسه (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۳۰، ۱۵ آذر، ۴).

۴. دوازده عنوان مقاله

- سه مقاله در مورد فعالیتهای زنان در عرصه‌ی هنر و سینما و بازنمایی زن در نقش هنرپیشه سینما («زندگی شرلی تمپل»: از هنرپیشگان سینما و سبک زندگی وی) (اطلاعات، س ۱، ش ۵۱، نوبت صبح ۲۰ خرداد، ۴)؛ «کدام ستاره را دوست دارید» (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۱۸۵، ۱۶ تیر، ۲) (س ۱، ش ۲۰۶، نوبت صبح ۲۵ آذر، ۴)؛ سرگذشت یکی از ستارگان هالیوود (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۶۳، ۱۸ دی، ص ۲؛ س ۱۲، ش ۳۳۶۳، ۱۸ دی، ۲).

- دو مقاله درباره‌ی نقش مادری زنان و شیر دادن به بچه
- مقاله‌ای تحت عنوان «در طبقات آسمان خراشها و بر فراز ابرها زنها کار می‌کنند» درباره‌ی فعالیت زنان در نقش‌های هوانورد و غواص در کشورهای غربی (اطلاعات، س ۱، ش ۴۱، نوبت صبح ۹ خرداد، ۱).

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۳۹

- متن سخنرانی، رئیس کانون بانوان در حمایت از ایجاد کار برای زنان و حمایت از کالاهای وطنی و ورزش بانوان (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۲۵۲، ۷ دی، ص ۴).
  - نوشته‌ای تحت عنوان «خانم شما خیلی اذیت می‌کنید» با این مضمون که تکلیف زنان در هنگام خرید و آرایش مشخص نیست و مغازه‌دار و آرایشگر را اذیت می‌کنند (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۳۰، ۱۵ آذر، ص ۲).
  - مقاله‌ای در زمینه یاهمیت ورزش و زنان ورزشکار (اطلاعات، س ۱۱، ش ۳۱۱۷، ۷ اردیبهشت، ۱).
  - مقاله‌ای تحت عنوان «زن در قانون اسلام و قوانین اروپائی»: وضع حقوقی زن در قانون اسلامی و اغلب قوانین اروپائی را تقریباً یکی دانسته و در مواردی قوانین اسلام را برتر دانسته است (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۳۳۰، ۱۸ آذر، ۱ و ۸).
  - دو مورد مسابقه - برای نظم بیشتر کار، مسابقات نیز در ذیل مقالات آورده شد - تحت عنوان «زنی که من می‌خواهم بگیرم»: در یکی از مسابقات، معیار انتخاب همسر، زیبا بودن دختر (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۲۹۸، ۹ آبان ۱۳۱۶، ۱-۲) و در دومی، آشنایی به خانه‌داری و بیچه‌داری بیان شده است (س ۱۲، ش ۳۳۰۷، ۱۸ آبان، ۱-۲).
- سال ۱۳۱۸:

بازده مورد خبر داخلی: شش مورد اخبار برگزاری مراسمات جشن هفده دی در شهرهای مختلف (اطلاعات، س ۱۴، ش ۴۰۷۲، ۲۰ دی، ۶)؛ چهار خبر درباره حضور و شرکت زنان در اماکن عمومی - تفریحی (خبر درباره شرکت فوزیه در مراسم اسب دوانی و فعالیت‌های ورزشی و پیشاهنگی (اطلاعات، س ۱۴، ش ۴۰۰۲، ۹ شهریور، ۱۴)؛ خبری در مورد بازدید فوزیه از نمایشگاه کالای ایرانی (اطلاعات، س ۱، ش ۳۸۱۷، ۷ اردیبهشت، ۲)؛ خبری از شرکت زنان در تماشای مسابقات اسب‌سواری (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۴۱، ۱ خرداد، ۱)؛ خبری درباره ورود «ملکه و شاهدختها» به رشت (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۲۹، ۲۰ اردیبهشت، ۲)؛ خبری از داوطلب شدن یک «دوشیزه دانشمند» در فن خلبانی (اطلاعات، س ۱۴، ش ۴۰۶۲، ۱۰ دی ۱۳۱۸، ۱).

سه مورد خبر خارجی: خبری درباره فعالیت ورزشی زنان (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۷۹۴، ۱۴ فروردین، ۵)؛ خبری از زنان هوانورد ترکیه (اطلاعات، س ۱۴، ش ۳۹۴۱، ۹ شهریور، ۵)؛ گزارشی از اختراع «فر دائمی موی سر» که مخاطب آن زنان هستند (اطلاعات، س ۱۴، ش ۳۹۲۳، ۲۲ مرداد، ۵).

ده عنوان مقاله

- چهار عنوان در ارتباط با آرایش و زیبایی (مقاله‌ای با عنوان «وضعیت خانمها در خانه: زیبا بودن در منزل» که زیبا بودن در منزل را از مهمترین وظایف زنان دانسته است) (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۷۹۴، ۱۴ فروردین، ۱۰)؛ مقاله‌ای در باب «اهمیت زلف و موی سر» برای زنان و آموزش نحوه بستن مو برای چهره‌های مختلف (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۰۳، ۲۲ فروردین ۱۳۱۸، ۱۰)؛ پنندهای سودمند برای بکار بردن وسایل آرایشی و زیبایی (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۸۱۷، ۷ اردیبهشت، ۱۰)؛ مقاله‌ای تحت عنوان «در راه زیبایی» در انتقاد از آرایش زنان (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۰۳، ۲۲ فروردین، ۵).

- چهار عنوان مقاله درباره‌ی نقش سنتی زنان (دو عنوان درباره‌ی نقش مادری با عنوان «پندهای سودمند برای مادران» (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۴۱، ۱ خرداد، ۴؛ س ۱۴، ش ۳۹۲۳، ۲۲ مرداد، ۶)؛ مقاله‌ای با عنوان «برای بانوان» در مورد آشپزی (اطلاعات، س ۱۴، ش ۳۹۴۱، ۹ شهریور، ۶)؛ مقاله‌ای با عنوان «مردها چه زنی را دوست دارند» و اشاره به اینکه مردان، زن با تدبیر و مدبر را دوست دارند (اطلاعات، س ۱۴، ش ۴۰۸۱، ۳۰ دی، ۱).

مقاله‌ای در معرفی ملوک خانم ضرابی - عنوان مقاله «موسیقی و خواننده» است و خانم ضرابی یکی از چند نفر مورد اشاره در این مقاله است. -، خواننده و هنرپیشه ایرانی (اطلاعات، س ۱۳، ش ۳۸۰۳، ۲۲ فروردین، ۸).

- مقاله‌ای درباره‌ی هنرپیشگان هالیوود (اطلاعات، س ۱۲، ش ۳۸۵۲، ۱۲ خرداد، ۸).

۶. تجزیه و تحلیل

اخبار و گزارشهای موجود، به چند دسته تقسیم شدند. چنانکه جدول شماره ۱ و ۲ نشان می‌دهد به‌ویژه تا قبل از کشف حجاب، زنان جایگاه چندانی در اخبار و مقالات روزنامه نداشته‌اند و اطلاعات جز بندرت اقدام به انتشار اخبار و مطالبی در ارتباط با زنان می‌پرداخته است، ولی در سال ۱۳۱۴، انتشار اخبار، یکباره افزایش بسیار زیادی یافته است، بطوریکه بیشترین تعداد اخبار منتشر شده، یعنی حدود هفتاد و هفت درصد کل خبرهای منتشر شده در کل دوره‌ی مورد بررسی، مربوط به این سال است. در سال‌های بعد، مجدداً از

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۴۱

تعداد اخبار کاسته شده، نه درصد خبرها در سال ۱۳۱۶، و ۱۱.۵ درصد آنها در سال ۱۳۱۸ منتشر شده است. همچنین از بین انواع خبر، خبرهای مربوط به کشف حجاب، با حدود ۷۷ درصد کل خبرها، بیشترین تعداد خبرها را به خود اختصاص داده است. اخبار فرهنگی و آموزشی، حدود پنج درصد، ورزشی، حدود سه درصد و اخبار مربوط به حضور زنان در اماکن عمومی و تفریحیسه درصد کل اخبار را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱. توزیع انواع مطلب در سالهای مختلف

سال	فعالیت زنان				خبرهای آموزشی و فرهنگی	حضور زنان در اماکن عمومی - تفریحی	آرایش و زیبایی		فعالیت ورزشی و پیشاهنگی	کشف حجاب	کارهای دستی زنان	سایر	جمع کل
	فعالیت در مشاغل علمی - تخصصی	فعالیت در عرصه سیاست	زنان در نقش سباحت	زنان در نقش پرستار و قابله			انتقاد	ترویج					
۱۳۰۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۳۰۸	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۰	۱	-
۱۳۱۰	-	-	۰	-	-	۱	-	-	-	-	۰	۱	-
۱۳۱۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	۱
۱۳۱۴	-	۱	۱	۳	۲	-	-	-	۸۳	-	۱	۹۳	-
۱۳۱۶	۱	۱	۱	-	۳	-	-	-	۴	-	-	۱۱	-
۱۳۱۸	۲	-	-	-	-	۱	-	۱	۶	-	-	۱۴	-
جمع کل	۳	۲	۲	۳	۶	۴	۴	۱	۹۳	۱	۲	۱۲۱	-

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ۲۴۳

مقالات نیز بر حسب موضوع، به چند دسته تقسیم شدند. چنانکه در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، بیشترین تعداد مقالات، یعنی ۴۶ درصد مقالات، به بازنمایی زنان در نقش‌های مختلف اختصاص دارند که در این میان، ۵۳ درصد به بازنمایی زنان در نقش‌های سنتی (نقش خانه‌داری و شوهرداری و خصوصاً مادری) و چهل و هفت درصد به بازنمایی در نقش‌های جدید پرداخته‌اند. در بین مقالات مربوط به بازنمایی زنان در نقش‌های جدید نیز، بیش از نصف مقالات، یعنی ۵۳ درصد آنها، به بازنمایی زن در نقش‌های بازیگری سینما و خواننده، و چهل و هفت درصد، به بازنمایی در نقش‌های اداری-سیاسی، علمی-تخصصی و نیز ادبی (ادیب و شاعر) اختصاص داشت.

مقالات مربوط به کشف حجاب و تعریف و تمجید از آن و بعد مقالات مربوط به آرایش، زیبایی و لوازم آرایشی زنان، به ترتیب با ۱۹ و ۱۳.۵ درصد، بعد از مقالات مربوط به بازنمایی زنان در نقش‌های مختلف، بیشترین درصد مقالات را به خود اختصاص داده بودند. از مقالات مربوط به آرایش، زیبایی و لوازم آرایشی، هشتاد درصد به اهمیت زیبایی برای زنان و لزوم توجه به زیبایی و استفاده از آرایش، ویست درصد در انتقاد از توجه زیاد به زیبایی و روی آوردن به کارهای سخت برای تناسب اندام اختصاص داشت.

موضوعات بعدی که مورد توجه روزنامه قرار داشت، ورزش بانوان و حق و حقوق آنان بود که هر کدام ۲ عنوان مقاله به خود اختصاص داده بودند. از دو مقاله مربوط به حق و حقوق زنان، یک مقاله به دفاع از حق و حقوق سنتی زنان و دیگری به دفاع از حقوق جدید زن (قانون جدید زناشویی) اختصاص داشت. در این میان، هیچ مقاله‌ای در حمایت از تعلیم و تربیت زنان، ورود آنان به عرصه فعالیت‌های مهم اداری، اقتصادی درج نشده بود- منظور در نمونه‌ی آماری مورد بررسی است-.

چنانکه مقالات مربوط به کشف حجاب و تعریف و تمجید از آن (هفت مقاله) را با مقالاتی که به آرایش ترویج و تشویق آن در بین زنان اختصاص داشتند (چهار مقاله) و نیز مقاله‌ی مربوط به انتخاب «ملکه جمال» را که همگی به نوعی بر ظاهرگرایی و ظاهرآیی تاکید داشتند، با هم جمع کنیم، ملاحظه می‌شود که بیشترین تعداد مقالات، با دوازده مورد مقاله (۳۵.۴ درصد کل مقالات)، بعد از مقالات مربوط به نقش‌های مختلف زنان بر لزوم تغییر ظاهر زنان و توجه آنان به آرایش و پوشش جدید تاکید دارند. ضمن اینکه در برخی مقالات مربوط به زندگی‌نامه و فعالیت زنان هنرپیشه نیز بر سبک زندگی و پوشش و آرایش آنان توجه داشتند و به طور ضمنی به ترویج و تشویق آن می‌پرداخته‌اند. همه این

مقالات زن و زنانگی را با زیبایی و ظاهرگرایی پیوند زده و با معرفی زیبایی و ظاهرگرایی به عنوان یکی از موضوعات اساسی و مهم برای زنان، اذهان را به این سمت سوق می‌دادند. در یک نگاه کلی، این مقالات، مستقیم و غیرمستقیم اولویت‌های فکری زنان را توجه به آرایش و زیبایی و فعالیت در نقش‌های سنتی معرفی می‌کردند. این در حالیست که حداقل از سال ۱۳۱۳-۱۳۱۴ مقالاتی در انتقاد از گرایش به استفاده زیاد از آرایش به چاپ رسیده (ر.ک: علوی طالقانی، دی ۲۱، ۱۳۱۳-۲۳؛ همو، فروردین ۱۳۱۴، ۱۱) نمایشاتی در این زمینه به اجرا در می‌آمده است (ر.ک: مجموعه سخنرانی‌ها و قطعات موسیقی و نمایشنامه‌های سازمان پرورش افکار که در تابستان ۱۳۱۸ در باغ فردوس داده شده است (۱۳۱۸)، ۹۸-۱۰۰ و ۱۰۷-۱۱۱). گزارش‌های درخوری از وضعیت پوشش و آرایش زنان در دوره مورد بررسی نیز در دست است (عین‌السلطنه، ۱۳۷۴، ج ۱۰، ۱۰-۷۷۰۲-۷۷۰۱؛ مخبرالسلطنه هدایت، ۱۳۸۵، ۴۰۷-۴۰۸).

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ۲۴۵

جدول ۲. توزیع انواع مطلب در سالهای مختلف

سال مقاله	بازنمایی در نقش‌های مختلف					حق و حقوق زنان		آرایش و لوازم آرایشی		کشف حجاب و تمجید از آن	انتخاب ملکه زیبایی	انتقاد از رفتار و عادات زنان	ورزش	سایر	جمع کل
	نقش‌های علمی-تخصصی	نقش‌های اداری-سیاسی	مهم	در نقش بازیگر سینما و خواننده	ادیب و شاعر	ستی	جدید (زناشویی)	ترویج آرایش	در انتقاد از آرایش						
۱۳۰۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۳۰۸	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۳۱۰	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	۲
۱۳۱۲	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲
۱۳۱۴	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	۱	۷	۱	۱	۱	۱۲
۱۳۱۶	۳	۱	-	-	-	-	-	۱	۱	-	-	۱	۱	۱	۱۲
۱۳۱۸	۴	-	-	-	-	-	-	-	-	۳	-	-	-	-	۱۰
جمع کل	۹	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۵	۷	۱	۲	۲	۳۷
	۱۷		۲		۵										

فراوانی اخبار و مقالات مربوط به کشف حجاب نسبت به سایر انواع مطلب نیز، توضیح-دهنده‌ی یکی دیگر از سیاست‌های این روزنامه، یعنی تلاش برای ترویج و پیشبرد کشف حجاب است؛ سیاستی که مدتها قبل از اعلام رسمی کشف حجاب از سوی دولت، اطلاعات با انتشار عکس‌های زنان بدون حجاب آغاز کرده بود.

لازم بذکر است اطلاعات، اگرچه از اولین سال انتشار خود، در آگهی‌های تجاری خود، از نقاشی (و نه عکس) با موضوع زن استفاده می‌کرد، از انتشار عکس زنان (چه ایرانی و چه غیرایرانی) تا سال ۱۳۱۳ خودداری می‌کرد. این روزنامه، از تابستان ۱۳۱۳، همزمان با دیدار رضاشاه از ترکیه، انتشار عکس‌هایی از زنان و دختران ترکیه (برای نمونه ر. ک: اطلاعات، س ۹، ش ۲۶۸، ۳۱ مرداد ۱۳۱۳، ص ۱؛ اطلاعات، س ۹، ش ۲۲۷۰، ۳ شهریور ۱۳۱۳، ص ۱؛ اطلاعات، س ۹، ش ۲۲۳۳، ۲۰ تیر ۱۳۱۳، ص ۱) و بعد زنان دیگر کشورها را آغاز نمود. اطلاعات انتشار عکس زنان ایرانی بصورت بی‌حجاب رابتدریج از ۴ تیرماه ۱۳۱۴- یعنی حدود شش ماه قبل از اعلام رسمی کشف حجاب- آغاز نمود (س ۱۰، ش ۲۵۱۸، ص ۸) و تا قبل از اعلام کشف حجاب، عکس‌های مختلفی، به‌ویژه از دختران پیشاهنگ و دانش‌آموز ایران‌متمنشر نمود (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۱۹، ۳۰ مهر ۱۳۱۴، ص ۱؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۲۲، ۵ آبان ۱۳۱۴؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۲۵، ۸ آبان ۱۳۱۴، ص ۱؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۸۱، ۱۷ دی ۱۳۱۴، ص ۱). انتشار عکس‌های زنان همزمان با اعلام کشف حجاب به اوج خود رسید. این عکس‌ها که تقریباً در همه‌ی آنها، زنان بدون حجاب و در پوشش و آرایش غربی هستند، تصویر مشخصی از زن و زنانگی مدرن ایرانی ارائه می‌دادند. تنها استثنا در این زمینه، ظاهراً عکسی از زنان چایکار لاهیجان بود که زنان را در پوشش سنتی و لباس کار نشان می‌داد (ر. ک: اطلاعات، س ۹، ش ۲۴۶۲، ۳۰ فروردین ۱۳۱۴، ص ۱).

اطلاعات همچنین با انتشار مطالبی در حمایت از کشف حجاب، از جمله معرفی کشف حجاب به عنوان‌مزمیتی [!] که اسلام برای زنان قائل شده است (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۰۷، ص ۱۸ بهمن، ۲) و یا یاد کردن از چادر، تحت عنوان «چادر ظلمت» (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۱۳۱۴، ص ۱) و مایه جهل و بدبختی و نیز کشف حجاب به‌عنوان مایه سعادت و افتخار (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۱۳۱۴، ص ۱)، نقش موثری در فرهنگ‌سازی و هدایت اذهان مخاطبان به همراهی با سیاست‌کشف حجاب داشت. اختصاص صفحه اول روزنامه به انتشار عکس‌هایی از کشف حجاب زنان، انتشار تصاویری از طبقه حاکمه، روشنفکران و حتی روحانیون در راس کشف حجاب‌کنندگان و حضور آنان در

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۴۷

جشن‌های کشف حجاب، (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن ۱۳۱۴، ۳ و ۴؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۰۷، ۱۸ بهمن ۱۳۱۴، ۱) انتشار وسیع اخبار برگزاری جشنهای کشف حجاب در شهرهای مختلف (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۸۶، ۲۳ دیماه ۱۳۱۴، صفحات متعدد؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن ۱۳۱۴، صفحات متعدد)، معرفی روحانیوندر راس و از حامیان کشف حجاب (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۶۹۴، ۲ بهمن، ۴؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۷، ۱۸ بهمن، ۱؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۳، ۷ اسفند، ۴ و ۱؛ اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۴). انتشار خبر برگزاری جشن کشف حجاب در آستان قدس رضوی (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۲۳، ۷ اسفند، ۴) و همچنین انتشار اخبار مربوط به اقدامات و تمهیدات دولت (اطلاعات، س ۱۰، ش ۲۷۳۰، ۱۷ اسفند، ۱۳۱۴، ۳) و گاه مردم برای پیشبرد و تسهیل کشف حجاب و تهیه لباس برای زنان، (س ۱۰، ش ۲۶۸۶، ۲۳ دی ۱۳۱۴، ۱) از جمله اقدامات این روزنامه در ترویج و پیشبرد سیاست کشف حجاب بود.

سلسله مقالات زن در جامعه (۱۳ دی ماه ۱۳۱۰ تا ۲۰ فروردین ۱۳۱۱):

روزنامه اطلاعات از ۱۳ دیماه ۱۳۱۰ تا ۲۰ فروردین ۱۳۱۱، سلسله مقالاتی از حبیب الله آموزگار تحت عنوان «زن در جامعه» منتشر نمود. اطلاعات ضمن معرفی این اقدام به عنوان «مهمترین خدمت بعالم انسانیت»، این سلسله مقالات را «بهترین راهنمای ترقی و کمال دختران و زنان» (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۰۵، ص ۱-۶، ش ۱۵۰۶، ۱) دانسته بود. بررسی اجمالی محتوای این مقالات، تصویری روشن تر از رویکرد این روزنامه و موضع آن در برابر مسئله زن و زنانگی بدست می‌دهد.

۶. عناوین و پیام محوری این مقالات

۱. مقاله‌ی «خلقت جسمانی زن-تفاوت با مرد»: ضعف و نقص جسمانی زن را پذیرفته، اما آن را دلیلی بر سلب احترام مقام زن و ترجیح شئون و حیثیت مرد بر زن ندانسته است (س ۶، ش ۱۵۰۹، ۱۳ دی، ۱).

۲. «وظیفه حیاتی زن»: مهمترین (و تنها) وظیفه زن را نقش‌های سنتی شوهرداری، خانه‌داری و مادری معرفی کرده است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۰، ۱۴ دی، ۱).

۳. مقاله‌ی «وضعیت اجتماعی زنان در قدیم» به بررسی موقعیت زن در ایران باستان، مصر، یونان و نیز در میان اعراب پرداخته و جایگاه و منزلت زن در میان ایرانیان و مصریان

را بالاتر از سایر ملل دیگر دانسته است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۱، ۱۵ دی، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۲، ۱۶ دی، ۱).

۴. مقاله‌ی «زن در شرع ادیان»، به بررسی مقام و موقعیت زن در قانون حمورابی (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۶، ۲۱ دی، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۷، ۲۲ دی، ۱). و ادیان مختلف پرداخته (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۱۹، ۲۵ دی، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۲۸، ۵ بهمن، ۱) ضمن اینکه مقام و حقوق زن در اسلام را بالاتر دانسته است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۲۳، ۲۹ دی، ص ۱؛ س ۶، ش ۱۵۲۷، ۴ بهمن، ۱)، تعدد زوجات و خصوصا حجاب را عادت زشت و ناپسندیم معرفی می‌کند که ربطی به دین اسلام ندارند و امروز نیز موضوعیت خود را در جامعه امروز از دست داده‌اند (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۲۵، ۲ بهمن، ص ۱-س ۶، ش ۱۵۲۶، ۳ بهمن، ۱).

۵. مقاله‌ی «زنان مشهور شرق»: زن در ترقی ملل و امم اثر و دخالت بزرگی داشته، بدون آنکه این اهمیت بواسطه تساوی زن و مرد در حقوق و یا مربوط بدیانت و یا اراده مرد بوده باشد (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۲۹، ۶ بهمن، ص ۱ و اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۱، ۱۳ بهمن، ص ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۲، ۱۴ بهمن، ص ۱).

۶. مقاله‌ی «مقایسه زن و مرد»: به تفاوت و تمایز بین زن و مرد در اخلاق و حالات طبیعی، و عقل و قلب پرداخته و زن را به لحاظ اراده ضعیف‌تر دانسته است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۳، ۱۶ بهمن، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۴، ۱۷ بهمن، ۱).

۷. مقاله‌ی «احساسات و اقسام عواطف زنان» (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۶، ۲۰ بهمن، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۹، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۴۰، ۱ اسفند، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۴۷، ۷ اسفند، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۰، ۸ اسفند، ۱)، کلیشه‌های جنسیتی و تمایز میان زن و مرد را برجسته نموده، زن را احساساتی (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۶، ۲۰ بهمن، ۱)، خودخواه و خودنما (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۳۸، ۲۳ بهمن، ۱) و دارای تلون مزاج و پیرحرف معرفی کرده است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۴۰، ۱ اسفند، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۴۱، ۲ اسفند، ۱).

۸. مقاله‌ی «هوش و ذکاوت زنان» (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۳، ۱۱ اسفند، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۵، ۱۴ اسفند، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۶، ۱۵ اسفند، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۹، ۱۸ اسفند، ۱، اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۶۱، ۲۱ اسفند، ۱): زن را فاقد قوه ابتکار (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۳، ۱۱ اسفند، ۱) و خیال‌پرداز، متلون و مضطراب و علاقمند

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۴۹

به «امور عادی و کارهای سطحی روزمره» و نه «استکشاف رموز و خفایای طبیعت» معرفی کرده است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۵۵، ۱۴ اسفند، ۱). همچنین این مقاله، ضمن معرفی نقش شوهرداری و مادری، به عنوان مقصود اصلی و غایی از وجود زن، خوشی و سعادت زن نیز در آمادگی انجام این نقش‌ها دانسته است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۶۱، ۲۱ اسفند، ۱). و بدین ترتیب، شخصیت و وجود مستقلی برای زن قائل نیست.

۱۰. مقاله‌ی «وظیفه و مقام زن بی شوهر در جامعه»: وظیفه‌ی اساسی و طبیعی زن را شوهرداری و مادری دانسته است (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۶۱، ۲۱ اسفند، ۱؛ اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۶۵، ۲۵ اسفند، ۱).

۱۱. مقاله‌ی «تعمیم تعلیم در زن‌ها»: کار در بیرون از خانه را مخصوص زنان بدون شوهر دانسته و معتقد است برای جلوگیری از فحشا در جامعه و سربار جامعه و خانواده نشدن زنان بدون شوهر، باید آنها را تشویق به کار کرد. «خدمت خانواده‌ها» (بعنوان کلفت) را بهترین کار برای زنان بی سواد، و اشتغال در صنایع مستظرفه و کارهای هنری و در درجه دوم طب و «دوسازی» را شغل مناسبی برای زنان باسواد معرفی کرده است (س ۶، ش ۱۵۶۶، ۲۶ اسفند، ۱).

۱۲. مقاله‌ی «نهضت زنان غرب - نتیجه آن»: به بررسی روند نهضت زنان در غرب و دستاوردهای آنان در کشورهای مختلف غربی در زمینه کسب حقوق برابر با مردان پرداخته و در پایان ابراز امیدواری نمودن زنان ایران نیز بتوانند در سایه مجاهدت و مساعی اولیاء امور تدریجا به علم و آزادی دست یابند (اطلاعات، س ۶، ش ۱۵۷۷، ۱۷ فروردین، ۱-س ۶، اطلاعات، ش ۱۵۷۹، ۲۰ فروردین، ۱).

در ارزیابی کلی این سلسله مقالات باید گفت برخلاف اظهار امیدواری صورت گرفته در آخرین مقاله، اغلب مقالات، نسبت به زنان دیدگاه سنتی داشته و به تکرار کلیشه‌های جنسیتی راجع به زنان پرداخته‌اند. این سلسله مقالات، بیشتر به بازتولید ترجیح جنسیتی (مردگونی) تمایل داشتند تا رفع تمایز جنسیتی. به عبارتی خواهان حفظ چارچوب‌های قبلی در زمینه نقش‌های جنسیتی زن و مرد در جامعه بوده‌اند و به گونه‌ای طراحی نشده بودند که منجر به بازناندیشی در هویت جنسیتی زنان و تغییر در نقش‌های جنسیتی آنان شوند. این مقالات نقش زن را فقط محدود به همان نقش‌های سنتی دانسته است. در زمینه حق و حقوق و یا مقام و موقعیت زنان نیز به غیر از مورد تعدد زوجات و خصوصا حجاب، خواهان حفظ وضع موجودند.

۷. شرایط اجتماعی و فکری - فرهنگی دوره رضا شاه

با توجه به اینکه بررسی شرایط اجتماعی و فرهنگی دوره رضاشاه، تنها از منظر رویکرد روزنامه‌ی اطلاعات نسبت به مسائل زنان و با هدف بررسی فراهم بودن و یا نبودن شرایط اجتماعی - فرهنگی برای تأثیرگذاری رویکرد این نشریه در میان مخاطبان مد نظر است، لازم بود ابتدا رویکرد و مطالب انتشار شده از سوی این نشریه، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و بعد شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه در نسبت با نتیجه‌ی تجزیه‌ی و تحلیل، مورد بررسی قرار گیرد.

مهمترین موضوعی که در این ارتباط باید به آن توجه داشت، تبدیل شدن زن و زنانگی به مسئله و نیز سیاست تجددطلبی حاکم بر دوره رضاشاه، به ویژه در میان تحصیلکردگان و دولتمردان است. مسئله‌ی زن کهاز دوره ناصری و به دنبال برخورد با غرب شکل گرفته بود، خواهان بازاندیشی در مقام و موقعیت سنتی زنان و به ویژه، انزوا و حجاب آنان بود. این مسئله در دوره رضاشاه، وارد مرحله مهم و تعیین کننده‌ای شد و هویت سنتی زن با چالشی جدی تری مواجه شد. گروه‌های مختلف جامعه، به ویژه روشنفکران و تحصیلکردگان جامعه، در صدد ارائه هویتی جدید برای زنان برآمدند، اما با توجه به فراهم نبودن بسترها فکری - فرهنگی و ساختارهای اجتماعی و سیاسی لازم در جامعه، تغییری اساسی در مقام و موقعیت زنان صورت نگرفت.

با توجه به سیاست غرب‌گرایی و تجددگرایی حاکم در میاندولتمردان، همچنین، مسئله - ی زنان در این دوره، تبدیل به یکی از محورهای اصلی سیاست‌های حکومتی گردید. در این دوره، تعداد مدارس دخترانه افزایش یافت و تعداد معدودی از زنان توانستند در برخی از عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی وارد فعالیت شدند؛ اما آنچه که بیش از همه، توجه حکومت را در زمینه‌ی مسائل زنان به خود جلب کرد، نحوه‌ی تعامل آنان با مردان و سبک پوشش و آرایش آنان در عرصه‌ی اجتماع بود. بنابراین مهمترین اقدام حکومت در ارتباط با مسائل زنان نیز، معطوف به کشاندن آنان به عرصه‌ی اجتماع و تغییر پوشش و آرایش آنان در فضاهای عمومی شد که با کشف حجاب اجباری و تلاش برای اختلاط زنان و مردان به اوج خود رسید.

این شرایط، به تدریج، پوشش و آرایش را برای برخی زنان طبقه‌ی تحصیلکرده و متوسط شهری - به ویژه در تهران - بصورت یک موضوع مورد توجه درآورد؛ به ویژه که در این دوره، شاهد ورود بی‌رویه کالاهای آرایشی - بهداشتی و پوشاک مطابق مد غربی و تبلیغ

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۵۱

گسترده آنها از سوی برخی از نشریات (برای نمونه، ر. ک: یوسفی فر، جنگجو، ۱۳۹۵) و تشویق و ترغیب زنان به توجه به مد و آرایش (برای نمونه، ر. ک: سالنامه پارس، ۱۳۰۵-۱۳۳۲ش، سالنامه پارس؛ مهرگان، ۱۳۱۴-۱۳۲۰ش، شماره‌های مختلف سال ۱۳۱۴-۱۳۲۰)، به عنوان یکی از مولفه‌های زن مدرن و مترقی هستیم. این امر بی‌تردید، در سوق یافتن اذهان زنان به این مسائل موثر بود، خصوصاً که همه اینها ذیل گفتمان مدرن و به نام تمدن و ترقی صورت می‌گرفت و توجه به مد و آرایش و پوشش غربی، مدرن و متجدد بودن را تداعی می‌نمود.

با توجه به فضای فکری فرهنگی حاکم بر جامعه، یعنی غرب‌گرایی و تجددطلبی- زنان تحصیلکرده و طبقه‌ی متوسط مرفه نیز سعی می‌کردند رفتارها و استانداردهای زندگی خود را بر اساس ادراک خود از تمدن غرب تنظیم کنند. باید توجه کرد، در این دوره، تب غرب-گرایی به‌ویژه در میان طبقه‌ی متوسط جدید ایران حاکم بود و در نزد آنان، غرب نماد و سمبل پیشرفت و تمدن محسوب می‌شد و به این واسطه هر چیزی که نشانی از غرب داشت نشانه‌ی ترقی و روشنفکری محسوب می‌شد.

۸. نتیجه‌گیری

نتیجه تحقیق نشان داد اطلاعات تا قبل از ۱۳۱۳ و به‌ویژه ۱۳۱۴، نوعی سیاست بی‌تفاوتی نسبت به مسئله‌ی زنان در پیش گرفته بوده و توجه چندانی به مسائل زنان نداشته است. بعد از ۱۳۱۴ نیز که همزمان با دوره‌ی اجرای سیاست کشف حجاب اجباری رضا شاه است، این روزنامه بیشتر به انتشار مقالات و اخباری در ارتباط با آرایش و ظاهرآرایی زنان و تعریف و تمجید از سیاست کشف حجاب پرداخته و زن و زنانگی را بیشتر در پیوند با ظاهرگرایی، زیبایی و آرایش بازنمایی کرده است. بنابراین، کارویژه مهم این روزنامه در ارتباط با زن و زنانگی را می‌توان معرفی طرز حضور اجتماعی جدیدی برای زنان و توجه دادن اذهان آنان به سمت ظاهرگرایی و توجه به آرایش و زیبایی و به عبارت دیگر، ایجاد فرهنگ ظاهرگرایی دانست. این درحالیست که بازنمایی زنان در این روزنامه، بیشتر در نقش‌های سنتی صورت گرفته و اطلاعات به انعکاس و بازتولید کلیشه‌های جنسیتی موجود در جامعه نسبت به زن و زنانگی پرداخته است.

اطلاعات، در واقع، بیشتر مولفه‌هایی در ارتباط با زن و زنانگی منتشر (و ترویج) می‌کرد که وی را تبدیل به موجودی زیبا و به لحاظ ظاهر مدرن، در خدمت خانواده خود نماید، نه

فردی به لحاظ حق و حقوق برابر با مرد و فعال در عرصه اجتماع. درون مایه سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی دوره رضا شاه در این روزنامه، چنین فهمیده شده بود که با حفظ چارچوب و ساختارهای سنتی قبلی در زمینه نقش مرد و زن در جامعه، تغییراتی ظاهری در نحوه حضور زنان در اجتماع و ظاهر آنان ایجاد گردد. با توجه به فضای فکری-فرهنگی حاکم بر جامعه نیز، شرایط تا حد زیادی برای پذیرش پیام‌های این روزنامه در میان مخاطبان آن که اغلب از زنان تحصیل‌کرده و طبقه‌ی متوسط جدید شهری بودند، فراهم بود.

بدین ترتیب می‌توان گفت اطلاعات فاقد هر گونه سیاست و خط‌مشی‌ای در راستای ارتقای سطح فکری و فرهنگی زنان، حمایت از بهبود مقام و موقعیت زنان و دفاع از حق و حقوق اجتماعی و خانوادگی آنان بوده است، در حالیکه با توجه به نقش مطبوعات در دگرگونی نگرش‌ها و رفتارهای مخاطبان، به ویژه در دوره‌ی حساس و تعیین‌کننده‌ایمانند دوره‌ی رضاشاه، این روزنامه می‌توانست نقش مهمی در به چالش کشیدن مقام و موقعیت‌پایین زنان و دفاع از حق و حقوق و نیز ورود آنان به عرصه‌ی فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی‌ایفا نموده و اندیشه‌های مخاطبان را بسوی پذیرش تغییرات هویتی زنان سوق دهد.

کتاب‌نامه

- اطلاعات (روزنامه)، سال‌های ۱۳۰۵-۱۳۲۰ ش.
- پروین، ناصرالدین (۱۳۹۳)، «اطلاعات (روزنامه و موسسه مطبوعاتی)»، در: دانشنامه مطبوعات ایران، جلد اول، تهران: دانشنامه مطبوعات ایران، صص ۳۲۴-۳۲۰.
- پورحسن دارابی، جلیل (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)، «رویکرد انتقادی روزنامه اختر به وضعیت زنان جامعه ایران در عصر ناصری (۱۲۹۲-۱۳۱۴)»، مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، شماره ۱۱، صص ۵۸-۳۵.
- توکلی طرقی (بهار ۱۳۷۰)، محمد، «زنی بود، زنی نبود: بازخوانی وجوب نقاب و مفاسد سفور»، مجله نیمه دیگر، شماره ۱۴، صص ۷۷-۱۱۰.
- حوادث مهم یک‌ربع قرن در یک‌جلد، بمناسبت جشن بیست و پنجمین سال روزنامه اطلاعات (۱۳۲۹)، موسسه اطلاعات.

مسئله زن و زنانگی در روزنامه اطلاعات در دوره پهلوی اول ... ۲۵۳

رایف، دانیل و لیبسی، استفن و فیکو، فردریک جی (۱۳۸۸)، تحلیل پیام‌های رسانه‌ای: کاربرد تحلیل محتوای کمی در تحقیق، ترجمه: مهدخت بروجردی علوی، تهران: انتشارات سروش و مرکز تحقیقات مطالعات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای.

رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)، وسائل ارتباط جمعی و تغییر ارزشهای اجتماعی، تهران: کتاب فرا. سالنامه پارس (۱۳۰۵-۱۳۳۲ش)، تهران، چاپخانه مجلس، موسسه جاهد.
سورین، ورنر و تانکارد، جیمز (۱۳۹۲)، نظریه‌های ارتباطات، ترجمه: علیرضا دهقان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

صدر هاشمی (بی‌تا)، محمد، تاریخ جراید و مجلات ایران، چاپ: چاپخانه.
طاری، م (تابستان ۱۳۸۷)، مقاله‌های جامانده: «نسوان نوازی (زنان ایرانی در آینه مطبوعات فارسی زبان اروپا تا ۱۳۰۵: کاوه، ایرانشهر، فرنگستان»، مجله یاد، شماره ۸۸، صص ۲۵۳-۲۲۳.

علوی طالقانی، ع (دی ۱۳۱۳)، «آرایش»، همایون، شماره ۴، صص ۲۳-۲۱.
علوی طالقانی، ع (فروردین ۱۳۱۴)، «زیبائی و آرایش»، همایون، شماره ۷، ص ۱۱
عین السلطنه، قهرمان میرزا سالور عین السلطنه (۱۳۷۴)، روزنامه خاطرات عین السلطنه، مصحح: مسعود سالور و ایرج افشار، تهران: اساطیر.

کوهستانی‌نژاد، مسعود (تابستان ۱۳۸۶)، «مسئله نسوان ایرانی در منظر مطبوعات فارسی زبان مصر»، مجله یاد، شماره ۸۴، صص ۸۰-۶۵.

لاوئری، شرون ای و دی‌فلور، ملوین ال (۱۳۹۲)، نقاط عطف در پژوهش‌های ارتباط جمعی (تاثیرات رسانه)، ترجمه: محمد گذرآبادی، تهران: دانژه.

مجموعه سخنرانی‌ها و قطعات موسیقی و نمایشنامه‌های سازمان پرورش افکار که در تابستان ۱۳۱۸ در باغ فردوس داده شده است (۱۳۱۸)، تهران: انتشارات دبیرخانه سازمان پرورش افکار.

مجیدیان، معصومه (۱۳۹۰)، «بررسی جایگاه زن در روزنامه صور اسرافیل»، در: مجموعه مقالات سمینار بین‌المللی زن در تاریخ ایران معاصر (۱۳۸۳: زنجان)، به کوشش منصوره اتحادیه و شیرین بیانی، انتشارات کویر، صص ۴۳۳-۴۱۷.

مخبر السلطنه هدایت (۱۳۸۵)، مهدیقلی، خاطرات و خطرات، تهران: زوار.
مک‌کوایل، دنیس (۱۳۸۸)، نظریه ارتباطات جمعی، ترجمه: پرویز اجلالی، چاپ سوم، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

مهرگان (مجله) (۱۳۱۴-۱۳۲۰ش)، موسس و مدیر مجید موقر، مطبعه مهر.
وطن‌دوست، غلامرضا، شبیری، مریم و توکلی، آفرین (۱۳۸۵)، زن ایرانی در نشریات مشروطه، انتشارات موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.

ویمر، راجر دی، و دومینیک، جوزف آر (۱۳۸۴)، تحقیق در رسانه‌های جمعی، ترجمه: کاووس سید امامی، تهران: انتشارات سروش و مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای.

۲۵۴ پژوهش‌نامه زنان، سال دهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۸

ویندال، سون و بنو سیگنایزر و جین اولسون (۱۳۷۶)، کاربرد نظریه‌های ارتباطات، ترجمه: علیرضا دهقن، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

یوسفی‌فر، شهرام و جنگجو، شهناز (پاییز و زمستان ۱۳۹۵)، «چگونگی بازنمایی موضوع زن و زنانگی در آگهی‌های روزنامه اطلاعات (۱۳۲۰-۱۳۰۴ش)، پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، سال پنجم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص ۱۰۹-۱۲۹.